

30 години педагогически факултет при Великотърновския
университет „Св. св. Кирил и Методий“
30 Years Faculty of Education of St. Cyril and St. Methodius
University of Veliko Turnovo

ГЛОБАЛИЗАЦИОННИ ИЗМЕРЕНИЯ И СЪВРЕМЕНО ОБРАЗОВАНИЕ

Маринела Михова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Педагогически факултет

Резюме. Теоретично по своя характер, изследването е насочено към разкриване проектите на връзката глобализация – образование през последното десетилетие. Изяснява се понятието глобализация и се описват нейните измерения. Посочват се образователните акценти в политиката на международните институции, които символизират глобализацията и се разкриват структурните, съдържателните и нормативните последици от зависимостта глобализация – образование.

Keywords: Globalization, knowledge society, knowledge man

Развитието на обществото винаги е обуславяно от определени фактори, които оказват най-голямо влияние върху него. През последните години като такива се определят глобализационните процеси. Проучването на детерминиращата им роля е било в изследователския фокус на забележителни имена в световната социология, философия, икономика – Зигмунт Бауман, Улрих Бек, Арджун Ападурай, Томас Фрийдман, Мартин Олброу и др.

Образователната система, като основна социална система, се развива паралелно с развитието на обществото и върху нейната същност, цели, съдържание и механизми ключова роля също играе глобализацията. Днес, когато националните образователни политики са част или следствие и от международната образователна политика, изследването на зависимостта глобализация–образование е много необходимо. Трябва да се отбележи, че тя не е със статично съдържание, а напротив, характеризира се с динамичност на промяната и бърз темп на разпространение. Перманентното фокусиране върху споменатата вече зависимост е един от възможните пътища, за да се разберат, аргументират и приемат образователните реформи днес.

Целта на това теоретично по своята същност изследване е да се очертаят проектите на връзката глобализация–образование през последното десетилетие.

Понятието глобализация и неговите измерения

През последните две десетилетия развитието на обществото е белязано от един процес, който обхваща цялото земно кълбо – глобализацията. „Глобали-

зацията” се превръща в термин, който описва и с който се свързват характеристиките на днешния ден.

Семантичният произход на думата *глобализация* е от латинската дума „globus“, което означава кълбо. Днес терминът идва от английската дума „globe“ – земно кълбо, и от там *глобализация*, т.е. процес с международен характер.

Терминът *глобализация* започва да се използва, обяснява и изследва през 80-те години на XX век и се свързва основно с имената на трима учени. Първият от тях е Теодор Левит, който през 1983 г. въвежда понятието в статията си „Глобализацията на пазарите“, отпечатана в сп. „Харвард бизнес ревю“. Вторият е американският социолог Дж. Маклин, който през 1981 г. отправя призив за концептуално изследване на историческия процес, свързан със засилване на глобализацията на социалните отношения. Третият е английският социолог Р. Робертсън, който през 1985 г. използва понятието в заглавието на статията си „Обсъждане на глобалността“ и дава задълбочено определение на процеса.

В научната литература няма общоприето определение на понятието *глобализация*. В най-общ смисъл на думата това е процес на взаимодействие и интеграция между хора, компании и държави, задвижван от международната търговия и инвестиции и подпомаган от информационните технологии.

Факторите, които детерминират съвременните глобализационни процеси и ги правят възможни, са: интензивното развитие на информационните и комуникационните технологии и тяхното внедряване във всички сфери на живота; бързият темп на развитие на интеграционните процеси, характерен за всички части на света; пренасянето на принципите на либерализация от икономиката и финансите към образованието, здравеопазването и други социални сфери.

Характерно за глобализацията е, че тя оказва влияние върху различни аспекти на обществото. Освен в икономиката нейните проявления са още в политиката, социалната сфера, културата, образованието. Всички тези глобализационни промени не могат да се разглеждат изолирано. Те са взаимосвързани и причинно-следствено обусловени.

Икономическите измерения, които са най-важната движеща сила на глобализацията, обхващат следните явления – интензивна международна търговия, разрастване на преките чуждестранни инвестиции, промяна в политиката на пазара на труда, мобилност на капиталите, усъвършенстване и качествена промяна в транспорта и комуникациите.

Политическата глобализация днес също е безспорен факт. Тя се изразява в обмяна на политически визии, във взаимозависимостта между отделните държави, в разрастването на броя и влиянието на международните организации.

Културните измерения на глобализацията могат да се обединят в две посоки – от една страна, се наблюдава интензивен процес на привнасяне на култури, от друга страна, на създаване и поява на нови.

Глобализация и образование

Глобализацията и нейните последици върху образованието са постоянна тема в дискусиите на международните форуми от последните 30 години. И това е така, защото: „Глобализацията е символът на XX век. Главните политически, икономически и социални течения през последните 50 години оформиха прелюдията към днешния свят. Образованието е част от този процес.“¹⁾ На фона на тези обсъждания се вземат решения, които детерминират както международните и европейски образователни приоритети, така и националните образователни политики.

Разкриването на същността на връзката глобализация и образование, както и анализирането ѝ, е от съществено значение за разбирането на съвременната образователна политика. След анализ на десетки публикации по темата Н. Попов обобщава, че: „Всички автори извеждат глобализацията в образованието от общата макроглобализация в икономиката; няма единна дефиниция на това що е глобализация в образованието; процесът на глобализация в образованието се реализира в дейността на международните институции, в обмяна на информация, опит и практики; наблюдава се глобализиране на определено ниво на познание, умения и квалификация; разграничават се понятията глобализация в образованието, усвояването на знания и получена подготовка; прави се разлика между „глобализация в образованието“ и „глобално образование“; приема се за естествено глобализацията във висшето образование да е много по-развита, отколкото в другите степени на висшето образование (Попов, 2002).

В настоящата публикация връзката глобализация и образование ще бъде разгледана в следните аспекти – дейност на международните институции, които символизират глобализацията, идеята за общество на знанието и понятието образован човек, глобализация на някои структурни аспекти на образованието.

Дейност на международните институции

Международните институции, които символизират глобализацията в образованието, са както такива, които са създадени, за да насърчават сътрудничеството между нациите в областта на образованието, науката, културата и комуникациите – UNESCO, UNICEF, International Bureau of Education и др., така и икономически (OECD) и финансови организации (World Bank).

В документите, които се приемат на техните форуми, и в проучванията, които финансират, образованието се оценява като ключов фактор за развитието на новата глобална икономика на знанието. По-значимите документи, с които националните правителства се съобразяват при иниципирането на образователната си политика, са Декларацията „Образование за всички“, Дакарската рамка, докладът „Образованието, скритото съкровище“ (1997) и заключителните доклади на Международната конференция по образование на Международното бюро за образование.

През 1990 г. в Джомтиен, по инициатива на програмата за развитие на ООН (ПРООН), ЮНЕСКО, Организацията за семейно планиране, УНИЦЕФ, Световната банка се провежда конференция „Образование за всички“. С приемането на Световната декларация „Образование за всички“ се поставя началото на световното движение „Образование за всички“. Участниците във форума приемат декларация, в която се посочва, че образованието е основно човешко право и е условие за по-добър живот. Правителствата поемат отговорността да създадат условия, с които да се гарантира това право.

Десет години по-късно в Дакар през 2000 г. на международен форум се подписва Дакарска рамка за действие във връзка с целите и задачите на хуманното движение „Образование за всички“. На форума се уточняват понятията, изясняват се посланията, целите и стратегиите на движението, които ще определят посоката на националните образователни политики на страните, подписали декларацията. Участниците се обединяват около позицията, че под образование за всички следва да се разбира право на образование на всеки човек, независимо от неговата възраст, което да удовлетвори базисните му образователни потребности. „Образование, насочено към разкриване на талантите и потенциала на всеки човек и развитие на личността на обучаваните, за да могат хората да подобряват собствения си живот и да преобразуват собствените си общества“, т.е. такова образование, което ще даде възможност на всеки да учи през целия живот (Станев, 2002).¹⁾

Страните, подписали Дакарската рамка, оценяват ролята на образованието като ключова за устойчивото развитие на света и го разглеждат като предпоставка за ефективно участие в живота на обществото през XXI в. Те поемат ангажмента да работят по изпълнение целите и задачите на движението и перманентно да информират за постигнатите резултати.

Друг международен документ, който е със стратегическо значение за националните образователни политики, е докладът на Международната комисия за образование за XXI век „Образованието, скритото съкровище“ (1997) (в оригинал: „Learning – the Treasure Within“), изнесен пред ЮНЕСКО от Жак Делор. В него той формулира придобилите вече широка популярност четири основни принципа (стълбове) на съвременното образование: да се научим да знаем – насочен към усвояване на знания и умения за учене; да се научим да правим – с акцент към професионалната подготовка, прилагане на наученото и работа в екип; да се научим да живеем заедно – изискващ формиране на умения за сътрудничество, толерантност, разбиране на другите и решаване на конфликти; да се научим да бъдем – което означава създаване на възможности за цялостно развитие и формиране на личността, която знае как да отстоява собствените си идеи и позиции.

Посочените принципи са ядрото на новата образователна парадигма, насочена към образование през целия живот. Образование, което ще подпомогне личността в усвояването на приложими знания и формирането на компетент-

ности, необходими ѝ за приспособяване към бързите промени, с които се характеризира глобализиращото се общество. Тези принципи не пренебрегват личността, а напротив, поставят я в центъра на образователния процес, от който се изисква формирането на индивидуалности – знаещи, мислещи, можещи и приемащи и зачитащи различията.

Друг международен форум, който е трибуна за политически диалог по проблемите на образованието на най-високо правителствено ниво е Международната конференция по образованието, която се организира от Международното бюро по образование. Темите на конференциите се предлагат от Съвета на МБО и се одобряват от Генералната сесия на ЮНЕСКО. През последните 15 години предложените теми кореспондират с движението „Образование за всички“ и са следствие от скоростта на глобализационните процеси и изискванията, които се поставят пред образованието: „Образование за всички за обучение да живеем заедно“ (2001); „Качествено образование за всички млади хора“ (2004), „Включващо (Inclusive) образование: пътят на бъдещето“ (2008).

На тези срещи министрите на образованието на отделните страни са поканени да споделят националните политики в контекста на темата на конференцията, а изтъкнати учени и изследователи имат възможност да популяризират резултати от проведени изследвания. Международните конференции са ориентир както за проблемите в сферата на образованието, така и за предизвикателствата, които стоят пред него в международен и национален план.

Международните форуми от края на XX и началото на XXI в. и документи, които се ратифицират по време на провеждането им, инициират и подкрепят образование, което произтича от правата и потребностите на човека и е организирано, за да ги задоволи. По своята същност идеите, върху които се гради съвременното образование, са дълбоко демократични и хуманни. Те са следствие както от обективните процеси в развитието на обществото, които изискват формирането на нов тип личност, така и от осъзната необходимост да се придаде на това развитие, мислено в термините на глобализацията, човешко лице.

Идеята за общество на знанието и образованият човек

В края на XX в. и началото на XXI в. съвременното общество навлиза в един качествено различен етап на развитие, който в резултат на икономическата глобализация и развитието на информационните технологии засяга голяма част от държавите по света. Характеризираме настъпилото изменение като качествено различно, непознато до този момент, защото фундаментите, които определят своеобразието на изграждащите системи, не са променени частично или периферно, а основно, структурно и съдържателно. Питър Дракър говори за информационна революция и още през далечната 1949 г. за първи път започва да пише за новото отношение към знанието като основен ресурс и източник на богатство и работа. Малко по-късно, през 1957 г. в книгата „Отличителните белези на бъдещето“ той въвежда и понятието общество на знанието, което е съдържателен термин,

включващ информационната революция, иновациите, предприемаческото общество, икономика на знанието, работници със знание и образован човек.

В обществото на знанието икономиката не се развива на основата на механичната техника, а на основата на знанието, на изследването, на иновативността в мисленето и производството. Автоматизираната и компютъризирана техника заменя конвейерното производство. Технологиите и информацията, които са интелектуален продукт на знанието, са в основата на печалбата.

В общество, където образованието е ключов ресурс, е необходимо да се смеи образователната парадигма, както и самата концепция за образован човек.

В информационното общество, наречено от П. Дракър общество на знанието, личността играе ключова роля. И това е така, защото самото знание може да съществува само ако е персонализирано. В противен случай то е просто информация или данни. Знание без своя притежател не съществува. И ако знанието е в основата на развитието на съвременната икономика и общество като цяло, то образованият човек се превръща в типичния представител на своето време, така както рицарят за средновековната епоха и буржоата за капитализма (Дракър, 2000).

За системата на образование, и не само, е много важно да се отговори на въпроса как да разбираме понятието „образован човек“ или кой е „образован човек“ днес? Според двама съвременни английски педагози и общественици Р. Гървър (Gerver, 2010) и Кен Робинсън (Робинсън, 2010) ключовият въпрос, на който трябва да се намери отговор, е „Как да подготвим децата за света, който все още не съществува?“, т. е. как да променим образователната система, за да бъде тя способна да формира личности, които ще се реализират в един непознат и трудно предвидим свят? Отговорът, който ще се опитаме да дадем, няма да бъде пълен, първо, защото е хипотетичен, и второ, защото се базира на реалности, които бързо ще станат част от миналото.

В разбирането за „образован човек“ на първо място се включва понятието грамотност. Стандартите за грамотност са различни за отделните исторически епохи и общества. Например много години американците дефинират грамотността с годините престой в училище (Попов, 2002).

Европейският съюз отделя специално внимание на проблема с грамотността на европейските граждани. В своите официални документи (Заключения на Съвета от 26 ноември 2012 г. относно грамотността (2012/C 393/01) той свързва грамотността с „уменията за четене и писане, които служат за разбиране, използване и критично оценяване на различните форми на информация, в т.ч. текстове и изображения в писмен, печатен и електронен вид“, като е категоричен в извода си, че „грамотността е пътят към всички бъдещи възможности за учене“. Умението за четене и писане се дефинира на три нива:

– основна грамотност – познаване на буквите, на думи и текстови конструкции, необходими за четене и писане на равнище, което създава самочувствие и мотивация за по-нататъшно развитие;

– функционална грамотност – способността за четене и писане на равнище, което дава възможност на личността да се развива и да функционира в обществения живот, у дома, в училище и на работа;

– многостранна грамотност – способността да се използват уменията за четене и писане, за да се създава, разбира, интерпретира и оценява критично информация в писмен вид. Това е основата за участие в цифрова среда и за информиран избор в области като финанси, здравеопазване и т.н.²⁾

Грамотността може да се разглежда и в по-широк смисъл като общообразователен минимум, насочен както към езиковата, така и към математическата, научната, медийната, комуникативната, естетическата и физическата грамотност. Към всяка от тези видове грамотност могат да се отнесат посочените по-горе нива – първоначална, функционална и многостранна. Образователната система не трябва да се насочва предимно към формирането на първоначалното ниво на грамотността. Тя е базата, но не може да му реши професионалните, социалните и лични проблеми. Образованието трябва да създаде условията за формиране на функционалната и многостранната грамотност. Владееенето на тези нива на разностранна грамотност превръща личността в достатъчно информирана, адаптивна, социална, способна да решава проблеми от личностен и професионален характер и мотивирана за перманентно усъвършенстване и учене. В този по-широк контекст би следвало да се разбира грамотността на образования човек днес.

Образованият човек днес живее в глобалния свят и трябва да е подготвен за него. Той трябва да се научи да живее в свят, чийто символ е глобализацията, със своите политически, икономически и социални последици. В резултат на тази реалност образованият човек е изправен пред нови и непознати предизвикателства – на засилваща се международна и национална конкуренция, на борбата между глобалното и локалното, на запазване на собствената култура и зачитане културата на другите народи. Светът се превръща в глобално село, а човекът – в „гражданин на света“ като мислене, миросглед и информация“ (Дракър, 2000).

Заклучение

Глобализацията не е ново явление. Тя е резултат от развитието на комуникационните процеси във всичките им разновидности, но променя своето съдържание и сила на въздействие върху обществената система през годините. Най-ярки са нейните проявления в края на XX в. и началото на XXI в.

Като следствие от съвременните глобализационни процеси е понятието международна образователна политика, което детерминира в определени граници и с която се съобразяват националните образователни политики.

Връзката глобализация и образование може да бъде анализирана в разнообразен контекст, но с фундаментално значение е изясняването на понятията общество на знанието и образован човек.

БЕЛЕЖКИ

1. Станев, Ст. et al. 2002 Образование за всички, научен доклад на НИО. http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/edu_dokl-bul-blg-t02.pdf
2. Заключение на Съвета от 26 ноември 2012 година относно грамотността (2012/C 393/01), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:393:0001:0004:BG:PDF>, посл. 29.09.2013.

ЛИТЕРАТУРА

- Делор, Ж. (1997). *Образованието – скритото съкровище*. София.
- Дракър, П. (2000). *Посткапиталистическото общество*. София: Издателство „Лик“.
- Попов, Н. (2002). *Американското образование*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Попов, Н. (2002). *Световното сравнение – предизвикателство в сравнителното образование*. София: Бюро за педагогически услуги.
- Робисън, К. (2010). *Елементът*. София.
- Gerver, R. *Creating Tomorrow's Schools Today*. Continuum International, London, 2010.

GLOBALIZATION PERSPECTIVES AND CONTEMPORARY EDUCATION

Abstract. This study is theoretical and aims to clarify the projections of globalization-education relationship in the last decade. The author clarifies the concept of globalization and describes its dimensions, identifies the educational focus of the international institutions that symbolize globalization and reveals the structural, content and legal consequences of globalization-education dependency.

Assoc. prof. Marinela Mihova, PhD

✉ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
Faculty of Education
2, Teodossi Turnovski Str.
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria